

Наталія Лопатюк, Надія Львова
(Чернівці)

ТИПОЛОГІЯ ІЛЛОКУТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У ЖАНРІ КОРОТКОГО ОПОВІДАННЯ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Здійснена розробка типології іллокутивних мовленнєвих актів у жанрі короткого оповідання сучасної англійської мови на матеріалі творів Роальда Даля.

Ключові слова: *коротке оповідання; іллокутивний мовленнєвий акт; типологія.*

Осуществлена разработка типологии иллокутивных речевых актов в жанре короткого рассказа современного английского языка на материале произведений Роальда Даля.

Ключевые слова: *короткий рассказ; иллокутивный речевой акт; типология.*

The article is dedicated to working out the typology of illocutionary speech acts in Modern English short fiction. The typology is based on the data retrieved from the short stories by Roald Dahl. The topicality of the research is stipulated by the necessity to further investigate the pragmatic aspect of different linguistic phenomena.

The critical survey of the recent works on the pragmatic aspect of an utterance proves the researchers' increasing interest in the type of the illocutionary act expressed and its place in different general taxonomies. Typical lexical means and syntactic models of a particular intention realization are also in the focus.

Short stories are short works of fiction whose pragmatic aspect lies in the fact that because of the limited text length a reader becomes the text co-author having to interpret the utterance and thus deduce its illocutionary status. The correct interpretation is possible only in case of adequate correspondence of language structures with cognitive ones. The latter process should take place on both rational and emotional levels.

The analysis of the data under consideration has resulted in singling out the following illocutionary speech acts: representatives (with the further subdivision into such species: announcement, praise (direct / indirect), blame / accusation, prediction, characterization, confession,

description); *directives* (among them: *prescriptives* – order / instruction, demand, permission, prohibition; *suggestives* – advice, wish, suggestion, exhortation; *requestives* – request, begging, invitation); *commissives* (*promisives*, *menasives*); *expressives* (*rapture*, *indignation*, *gratitude*, *astonishment*, *pardon*, *joy*, *excitement*). There have been registered no *declaratives*.

Key words: *short story*; *illocutionary speech act*; *typology*.

“Short story” – оповідання, новела – мала форма прозової художньої літератури, коротша за роман, що, як правило, зображує одну подію в динаміці, часто з несподіваною кінцівкою. Термін “story” введений Генрі Джеймсом у 1883 р., а “short story” – Бретом Гартом у 1899 р. З початку ХХ ст. термін “short story” широко використовується [1].

Щоб зрозуміти, в чому полягає прагматичний аспект тексту в жанрі оповідання, потрібно розглядати цей текст як систему знаків, що несе певне значення в когнітивно-семіотичному розумінні, що визначає обсяг та розмір тексту, спонукаючи читача до співпраці з автором задля осмислення прочитаного.

У тексті малої форми досить чітко виявляються всі його структурні й смислові особливості, а категорії та ознаки тексту найбільш сконцентровані. Ці характеристики можна поєднати поняттям *ланідарності* [1, с. 6], яка полягає в єдності всіх засобів мовної тканини твору – в структурно-композиційному, семантичному, стилістичному та прагматичному планах.

Тексти короткого оповідання становлять особливу матеріальну довжину, послідовність пов’язаних між собою речень і надфразних одиниць, що утворюють певний семіотичний простір, який потребує від читача та дослідника певних прийомів обробки мовного матеріалу в ньому.

Тексти оповідання зосереджені на дрібних деталях зображуваного світу (з яких формується загальне враження про нього), мають чітко виражені межі: початок, кінець і те, що міститься між ними. Тим самим вони демонструють такі важливі характеристики тексту як формальна і семантична самодостатність, тематична своєрідність і завершеність. Тут чітко простежуються зв’язки як між окремим фрагментами тексту, так і між частинами цих фрагментів. Нарешті, у текстах оповідання чітким є

когнітивне підгрунття – смисл створення, загальний задум і реалізований у специфічній мовній формі підсумок створеного у вигляді особливого семантичного (семіотичного) простору [1, с. 11].

Обмеження розміру тексту є перешкодою на шляху створення письменником розгорнутих пояснень та описів: усе подається стисло, коротко порівняно з текстами великої епічної форми. Роль авторського коментаря в таких текстах виконує наратор, а також сам читач, який є співтворцем їх. У цьому полягає прагматичний аспект художнього прозового тексту малої форми [1, с. 5].

Знання про співвіднесення мовних структур із когнітивними, що відбувається не лише на раціональному, а й емоційному рівні, дозволяють правильно інтерпретувати мовленнєві акти, які відтворюють реальну життєву атмосферу описуваних подій.

Мета статті – розробка типології іллокутивних мовленнєвих актів у жанрі короткого оповідання сучасної англійської мови. Як базову використано класифікацію іллокутивних мовленнєвих актів, запропоновану Дж. Серлем. **Об'єктом аналізу** виступають іллокутивні мовленнєві акти. **Претом дослідження** є типи іллокутивних мовленнєвих актів в англійських текстах коротких оповідань.

Матеріалом дослідження слугував корпус з 4 200 текстових фрагментів, що містять іллокутивні мовленнєві акти. Цей корпус отримано методом суцільної вибірки з творів у жанрі короткого оповідання англійського письменника Роальда Даля.

Актуальність роботи зумовлена зацікавленістю мовознавців у прагматичних дослідженнях мовлення, у нашому випадку – англійських комунікантів. Автори наукових праць останніх років, досліджуючи певні типи інтенцій мовця (звертання, оцінки, вибачення, подяки, образи, виправдання), зосереджують свою увагу на встановленні місця досліджуваного акту в існуючих таксономіях, типових лексичних одиницях та синтаксичних моделях реалізації певної інтенції, прагматичних типологіях висловлювань, що реалізують певну іллокутивну силу [2–5].

Досліджуваний матеріал дозволив виділити такі типи іллокутивних мовленнєвих актів:

I. Іллокутивні мовленнєві акти – репрезентативи (3 150 – 75%) складають найбільш численну групу, оскільки, за визначенням, вони мають на меті відобразити стан справ у світі,

передбачають наявність у мовця відповідної точки зору, а їх пропозиційний зміст нічим не обмежений. Вони поділяються на підгрупи:

1) **повідомлення** (1 321) – за чисельністю займають перше місце в цій групі, наприклад: "Today is Friday," he said. "It's Friday night, my darling. All the banks are closed till next Monday." [7];

2) **похвала** (441) – висловлювання похвали можуть бути прямими та непрямыми. У прямих висловлюваннях похвали, які є більш поширеними, відбувається безпосередній вплив мовця на адресата, наприклад:

"You have a fine son. You understand that, don't you? A fine son. Did you hear him crying?" [7].

Непряма похвала: "That's very good of him," Robert Sandy said [7].

Висловлювання похвали набуває особливого значення в порівнянні з іншими мовленнєвими актами, що мають локуцію похвали – самопохвалою, компліментом, іронією та лестощами. Вони різняться прагматичною спрямованістю на продуцента (самопохвала) або на реципієнта (похвала, іронія, лестощі, комплімент) висловлювання. Основним критерієм розмежування похвали й лестощів / іронії є критерій щирості.

Концентрація мовленнєвих актів похвали може приводити до ефекту формування лестощів:

"You're a genius!" I cried.

"Ee's got no names, no addresses, no car number, no nothin'," he said.

"You're brilliant!"

"I think you'd better pull off this main road as soon as possible," he said. "Then we'd better build a little bonfire and burn these books."

"You're a fantastic fellow!" I exclaimed [7];

3) **осуд / звинувачення** (32): "We should never have done that [7]. "You ought to be ashamed of yourself, Michael, even suggesting such a thing! Your own daughter, too!" [7];

4) **прогнозування** (189): "If you will take this bet," he said to his daughter, "in ten minutes you will be the owner of two large houses" [7]. "Before this day is done," Mr Boggis said softly, "I shall have the pleasure of sitting down upon that lovely seat" [6];

5) **кваліфікація** (851) – у досліджуваному матеріалі цей тип мовленнєвих актів стосується як живих, так і неживих об'єктів, наприклад: "A dreadful man, really. Never stopped telling jokes, or

stories, or something." "And she's pretty frightful, too." They're too awful, they really are" [7]. "Urn – yes. A very interesting little wine gentle and gracious, almost feminine in the after-taste" [7];

6) зiзнання (96) – наприклад: "I really think it's a pretty nasty thing, you know, Pamela. I honestly do" [7];

7) опис (220) – як-от: "It's a diamond," the prince said. "Pure white. It's not especially large, but the colour is good" [7].

II. Директивні іллокутивні мовленнєві акти (840 – 20%), що поділяються на три типи: *прескриптиви*, *сугестиви* та *реквестиви*.

До прескриптивних мовленнєвих актів (522), що характеризуються облігаторністю виконання дії для адресата, пріоритетністю позиції мовця, коли адресат не має права вирішувати питання про виконання / невиконання дії, бо перебуває в непріоритетній позиції, належать:

- наказ (розпорядження): "Feel it!" Mr Boggis ordered [6];
- вимога: "That's enough!" the doctor said sharply [6];
- дозвіл: "Of course you may," Robert Sandy said. "Take a seat" [7];
- заборона: "Pamela," I said, snapping the words out, "I forbid you to do it!" [7]

Сугестиви (107) – це такий тип директивів, в яких пріоритетну позицію займає сам мовець, який на основі свого життєвого досвіду або знань стану справ у певній ситуації дозволяє собі скеровувати дії адресата. До цієї групи директивів належать:

- порада – "You'd better let me have those raisins," Claud said [6];
- побажання – "Sleep well," my wife said. "Sleep well, Mrs Snape. Good night, Mr Snape" [7];
- пропозиція – "Just hang it there," she said, "and let me help you with your coat" [6];
- заклик – "Come on, Arthur. Don't be so flabby" [7].

У реквестивних директивах (211) бажана для мовця дія, до виконання якої він спонукає адресата, не підлягає обов'язковому виконанню. Виконавцем дії є адресат, він же несе відповідальність за прийняття рішення. До цієї підгрупи директивів відносять прохання, благання й запрошення. Прохання належить до найбільш частотних.

Прохання – ввічливе звернення до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось. Проведений аналіз вказує на те, що прохання в англійській мові виражають такі засоби:

1. Розповідні речення:

1) речення з модальним дієсловом *will*:

"If you'll pardon me, no sir, it's not. It's a second-hand reproduction..." [6].

2) бездієслівні речення, наприклад:

"The sun deck, please," he said to the elevator man [7].

2. Питальні речення:

1) загальні питання:

"Do you mind the pipe?" he asked, holding it up in his finger [7]

Вони можуть містити модальні дієслова: *will, would, could, may, might*, які нерідко є елементами *формул ввічливості*: "Might I inquire if you are the owner?" Mr Boggis asked, undaunted, addressing himself to Rummins [6].

Прохання з дієсловом *will* вживаються в таких випадках:

а) мовець не сумнівається у згоді співрозмовника:

"Will you please count aloud the number of times I light it?" [7];

б) мовець не знає, якою буде відповідь:

"Will you leave Drioli and marry me?" [7];

2) розділові питання:

"Help me to get out, will you?" [7].

3. Імперативні (=спонукальні) речення, у змісті яких:

1) синтетичний імператив:

"Come on, Daddy," the girl said. "Turn it round and let's have a peek. I want my two houses" [7].

Заперечний імператив надає проханню більш м'якого відтінку: "And don't you ever go wandering about on deck alone like this again..." [7].

2) синтетичний імператив з емпатичним дієсловом *do*:

"Five and sixpence is fine," he answered. "I should like very much to stay here." "I knew you would. Do come in." [6].

3) аналітичний імператив: *Let + Verb* часто репрезентує собою спонукання до дії, але воно може бути й проханням, особливо якщо до нього додається слово *please*:

"Please let me see him" [6].

Пом'якшення прохання може відбуватися й за допомогою таких вигуківих сполук, як: *for Mercy's sake, for God's sake, by Heaven, for Lord's sake*: "For God's sake," he said, hearing her, but not turning round. "Don't make supper for me. I'm going out" [7].

Як окремий реквестивний тип або в межах прохання виділяється *благання*. *Благання* – це наполегливе прохання з експлікацією пониженого стану мовця: "Oh Henry, please!" she sounded very near to tears [7].

Для запрошень також характерним є вживання *please* та модального дієслова *will*, які нерідко поєднуються в одному мовленнєвому акті:

"Just a minute, please." The woman disappeared through a door at the back, but in thirty seconds she returned and said, "Will you come this way, please" [7].

III. Іллокутивні мовленнєві акти – комісиви (42 – 1%). Від інших мовленнєвих актів *комісиви* відрізняються тим, що вони завжди орієнтовані на мовця, який, по суті, бере на себе зобов'язання виконати дію в майбутньому. Комісиви поділяються на дві групи:

1) промисиви (35) – це мовленнєві акти-обіцянки, в яких суб'єкт виражений займенниками *I, we*, наприклад:

"I promise, I promise I won't do it again," the girl was saying [7];

2) менасиви (7) – це мовленнєві акти застереження та погрози, в яких суб'єкт не обов'язково виражений займенниками *I, we*, оскільки взяття на себе тих чи інших зобов'язань мовцем може бути імпліцитним:

"What about this one, Richard? You'll never name this one!" "You'll never get it," Mike said. "Not in a hundred years" [7].

III. Іллокутивні мовленнєві акти – експресиви (168 – 4%), що виражають:

1) захоплення (27): "Good gracious me," Mr Gold said. "How very exciting." [7] "Great Scott!" Robert Sandy cried, jumping up [7];

2) обурення (15): "Tommyrot!" [7]

3) вдячність (48): "Thanks," Claud said. "Thanks very much." [7] "Thank you, gov'nor," he said. "It's always nice to be appreciated" [7];

4) подив (6): "My God!" she cried [7] "My heavens alive!" I cried [7];

5) вибачення (41): "I'm sorry we disturbed you," the girl said [7]. "Excuse me," Mr Boggis answered primly, "but there are plenty of chairs in England worth more than twice that figure..." [6];

6) радість (29): "I'm glad of that, dear," his wife said [7];

7) азарт (2): "Good!" Mike cried. "That's fine! Then it's a bet!" [7]

У досліджуваному тексті не зафіксовано **декларативних**

мовленневих актів.

Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на дослідження мовленневих актів у різножанрових творах великої та малої форм різних літературних періодів, що дасть можливість скласти уявлення про художній світ автора та літературної епохи, яку він представляє.

Список літератури

1. Бабелюк О. А. Short story як основний тип тексту американської постмодерністської прози малої форми / О. А. Бабелюк // Вісник Харківського університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2005. – Т. 2, № 3 (6). – С. 5–15.

2. Б'ялик В. Д. Прагматика пресупозицій в діалогічному мовленні / Б'ялик В. Д. // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / редкол.: В.В. Левицький (наук. ред.) [та ін.]. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 156. – С. 81–87.

3. Безугла Л. Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Л.Р. Безугла – К., 2009. – 36 с.

4. Гнатковська О. М. Комунікативні інтенції "я-висловлень" у сучасному англомовному дискурсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. М. Гнатковська. – Чернівці, 2009. – 20 с.

5. Король А. А. Іntenційна спрямованість висловлення-звинування / Король А. А. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філол. науки / редкол.: Л. М. Марчук (відпов. ред.) [та ін.]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. – Вип. 22. – Т. 1. – С. 211–214.

6. Dahl R. The Collected Short Stories of Roald Dahl, Volume 1 [Electronic resource] / Roald Dahl. – Access mode: <http://www.scribd.com/doc/27458576/Roald-Dahl-The-Collected-Short-Stories-Of-Roald-Dahl-Volume-1>.

7. Dahl R. The Collected Short Stories of Roald Dahl, Volume II, Complete and Unabridged [Electronic resource] / Roald Dahl. – Access mode: <http://www.scribd.com/doc/15666439/The-Collected-Short-Stories-of-Roald-Dahl-Volume-2-Roald-Dahl>.